

1930-yillar boshlarida O‘zbekiston SSRda ta’lim tizimining “Agronomiyalashuvi” va boshlang‘ich maktab programmalarini tahlili (1931-yilgi “Maorif va o‘qutuchi” jurnali materiallari asosida)

Yaminxon Muxammedovich Askarxodjayev

ORCID: 0009-0003-4562-3885

muhammedovaminhon@gmail.com

Olmaliq davlat texnika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1930-yillarning boshlarida O‘zbekiston SSRda sovet hokimiyati tomonidan boshlang‘ich ta’lim tizimining iqtisodiy-mafkuraviy maqsadlarga bo‘ysundirilishi jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqot ob‘yekti sifatida 1931-yilda e‘lon qilingan “O‘zbekistonning kolxoz-qishloq boshlang‘ich maktablarining birinchi o‘quv yili programmalarini” va P. Serbovning metodik ko‘rsatmalari olingan. Maqolada maktab o‘quvchilarining bolalar mehnati orqali paxta yakkahokimligi siyosatiga safarbar etilishi va ta’limning siyosiy lashuvi masalalari manbashunoslik nuqtai nazaridan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: maorif va o‘qutuchi, sovet ta’limi, bolalar mehnati, politexnizatsiya, paxta yakkahokimligi, sinfiy kurash, agronomiyalashuv, manbashunoslik

Analysis of the “Agronomization” of the education system and primary school programs in the Uzbek SSR in the early 1930s (based on materials from the 1931 journal “Education and Teacher”)

Yaminkhon Mukhammedovich Askarkhodjayev

ORCID: 0009-0003-4562-3885

muhammedovaminhon@gmail.com

Almalyk State Technical Institute

Abstract: This article analyzes the radical transformation of the primary education system in the Uzbek SSR during the early 1930s and its conversion into an ideological and economic tool for the totalitarian state, based on primary sources. The study focuses on official state curricula for collective farm primary schools and directive articles of the period. The research highlights the mechanisms used to

mobilize schoolchildren for forced labor in cotton production and their indoctrination with the concept of "class struggle".

Keywords: Maorif va o'qituvchi, Soviet education, child labor, polytechnization, cotton monopoly, class struggle, source studies

Kirish. 1930-yillarning boshlari O'zbekiston SSR tarixida "buyuk burilish" davri sifatida nafaqat iqtisodiyotda, balki xalq maorifi tizimida ham chuqur o'zgarishlar bilan xarakterlanadi. Bu davrda maorif tizimi o'zining klassik ma'rifatparvarlik funksiyasidan voz kechib, sotsialistik qurilishning bevosita ishlab chiqarish bo'g'iniga aylantirildi. Mazkur jarayonlarni xolis tadqiq etishda davriy matbuot materiallari, xususan, "Maorif va o'qituvchi" jurnali eng muhim birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi 1931-yilda tasdiqlangan boshlang'ich maktab o'quv dasturlari va metodik ko'rsatmalarini tahlil qilish orqali, sovet hukumatining ta'lim tizimidan "tekin ishchi kuchi" tayyorlash va yosh avlodni mafkuraviy asoratga solish mexanizmlarini manbashunoslik nuqtai nazaridan ochib berishdan iborat.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi (tarixshunosligi). O'zbekistonda 1930-yillar ta'lim tizimi mavzusi sovet davri tarixshunosligida (masalan, S. Rajabov, M. Qori-Niyoziy asarlarida) asosan ijobiy tomondan - "savodsizlikni tugatish" va "madaniy inqilob" g'alabasi sifatida biryoqlama talqin qilingan. Mustaqillik yillarida esa R. Shamsutdinov, S. Inoyatov va boshqa olimlar tomonidan kollektivlashtirishning fojiali oqibatlari doirasida bu jarayonlar xolis o'rganildi. Biroq, aynan 1930-yillar boshidagi o'quv dasturlarining (programmalarining) ichki matni va undagi bolalar mehnatining huquqiy-metodik asoslari manbashunoslik nuqtai nazaridan hali yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan. Ushbu maqola ayni shu bo'shliqni arxiv hujjatlari va davriy matbuot materiallari asosida to'ldirishga harakat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani tayyorlashda tarixiy izchillik, xolislik (ob'yektivlik) va qiyosiy-mantiqiy tahlil tamoyillariga tayanildi. Birlamchi manbalarni o'rganishda manbashunoslikning diskurs-tahlil usullaridan foydalanildi. Xususan, 1931-yilgi o'quv dasturlari sotsialistik mafkura va davrning iqtisodiy ehtiyojlari kontekstida qiyosiy o'rganildi.

Asosiy qism (natijalar va muhokama). Sovet hokimiyati qishloq maktablarini an'anaviy ma'rifat dargohidan paxtachilik va kolxozlashtirishga xizmat qiladigan "agronomiyalashgan" ob'yektga aylantirdi. "Maorif va o'qituvchi" jurnalining 1931-yilgi 5-6 qo'shma sonida chop etilgan O'zbekiston Xalq Maorifi Komissarligi (XMK) metod sektorining materiali - "O'zbekistonning kolxoz-qishloq boshlang'ich maktablarining birinchi o'quv yili programmalari" nomli o'quv-metodik hujjat bu jarayonning bevosita isbotidir.

Maktablarning "agronomiyalashuvi" va paxta yakkahokimligi. 1930-yillarda ta'limning mutlaq iqtisodiy qaramligi qonuniylashtirildi. P.Serbov o'zining jurnaldagi maqolasida ta'limni insonparvarlik maqsadlaridan ajratib, uni bevosita paxta siyosatiga bo'ysundiradi. Uning yozishicha, "*Paxta mustaqilligi, paxta besh yilligini bajaruv... mamlakatimiz oldida turadigan vazifalar keng ishchilar va kolxozchilar ommasining texnika va fanni egallashga keskin ravishda safarbarlik qilishni talab qiladi*" [1, B. 6].

Maktablar majburiy tarzda kolxozlar bilan shartnoma (muahada) tuzishi va bolalar o'sha kolxozning bevosita ishlab chiqarish mehnatida qatnashishlari shart qilib qo'yilgan edi [2, B. 10]. Bu siyosat - davlat yosh bolalarni oilasi nazoratidan maktab orqali kolxoz nazoratiga o'tkazganining huquqiy ifodasi edi.

Bolalar mehnatining to'liq legallashtirilishi. Boshlang'ich sinf o'quv dasturida o'qish va yozishga oid talablar emas, balki qishloq xo'jaligi qurollarini o'rganishga urg'u berilgan. 1-sinf o'quvchilaridan "*pushtalar va gulzorlarni ishlaganda kurak, ketmon, xaskash bilan foydalana biluv, paxta... ko'chatlarini o'tqaza biluv*" [3, B. 41] talab etilgan.

P.Serbov ham maktab o'quvchilari "*paxtachilikda, bog'chachilikda, hayvon asrovchilikda*" va hatto "*qo'shchilik*" kabi og'ir ishlarda qatnashishlari mumkinligini ta'kidlaydi [4, B. 11]. O'quv yili yakunlanganidan so'ng, bolalarni erkin qo'yish o'rniga, ularni "rabochi brigadalar"ga bo'lib, pichan va beda o'rish kabi yozgi ishlarga, traktor hamda boshqa qishloq xo'jaligi mashinalari bilan ishlashga safarbar etganlar [5, B. 44]. Bu holat o'quvchilar qo'lga bevosita ketmon tutqazilib, paxta dalalariga bepul mardikor sifatida haydalganini isbotlovchi davlat hujjatidir.

"Sinfiy kurash" va nafrat pedagogikasi. Maktabning "agronomiyalashuvidan" ko'zlangan yana bir yashirin maqsad mafkuraviy hisoblanadi. P.Serbov ta'kidlaganidek, politexnizatsiya yoshlarning diqqatini "*qishloqdagi sinfiy kurashning keskinlashgan uchastkalariga*" yo'naltirish uchun vosita edi [6, B. 7].

Bolalar faqatgina iqtisodiy mehnatga emas, balki sotsialistik tuzum dushmanlariga nisbatan nafrat ruhida tarbiyalangan. Masalan, davlat dasturidagi "1-May kunini o'tkazishda ishtirok qilaylik" mavzusi doirasida o'qituvchilarga shunday uqtiriladi: "*Boshqa mamlakatlarda ishchi va dehqonlarning qulluqda bo'lganlarini ko'rsating... rabochilarning xizmat haqi past... ochlik, rabochi va dehqon bolalarining kuchidan foydalanishlari ko'rsatiladi*" [7, B. 43].

Shunday qilib, atigi 7-8 yoshli bolalarga butun xorijiy dunyo kapitalistlar tomonidan boshqariladigan jahannam sifatida tasvirlangan. Dars jarayonida joriy etilgan "loyiha metodi" bolani individual fikrlashdan mahrum etib, uni kollektiv brigada tarkibida "sotsial qurilish" va "sinfiy kurash" ishtirokchisiga aylantirgan. O'quv yili oxirida esa o'qituvchi o'z hisobotida bolaning akademik bilimi bilan emas, uning jamoat va yozgi ishlardagi faolligi bilan davlat oldida hisob bergan [8, B. 44].

Xulosa. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 1931-yilgi o'quv dasturlari va metodik maqolalar sovet hokimiyatining o'zbek yoshlariga nisbatan yuritgan pragmatik va utilitar siyosatining ochiq mahsulidir. Maktablar "politexnikalashtirish" shiori ostida paxta yakkahokimligining ashyoviy bazasiga, o'quvchilar esa sotsialistik qurilishning tekin ishchi kuchiga aylantirilgan. Mazkur dasturlar milliy maorifni "siyosiy qurol"ga aylantirishning ilk va eng kuchli qadami bo'lganligi bilan ham tarixiy-manbashunoslik ahamiyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Serbov P. Ammavu kolxoz-quşlaq maktoblərini politexnikələştiriş jollaro (Ommaviy kolxoz-qishloq maktablarini politexnikalashtirish yo'llari) // Maorif va oqutucь. – Toshkent, 1931. – № 5-6. – B. 6.
2. O'sha manba. – B. 10.
3. Oz. X. M. K. metod sektornyn materijals. Ozbekistannin kolxoz quşlaq başlanojc maktoblərinin birinci oquv jil programmaları (O'zbekistonning kolxoz qishloq boshlang'ich maktablarining birinchi o'quv yili programmaları) // Maorif va oqutucь. – Toshkent, 1931. – № 5-6. – B. 41.
4. Serbov P. Ammavbu kolxoz-quşlaq maktoblərini politexnikələştiriş jollaro // Maorif va oqutucь. – Toshkent, 1931. – № 5-6. – B. 11.
5. Ozbekistannin kolxoz quşlaq başlanojc maktoblərinin birinci oquv jil programmaları // Maorif va oqutucь. – Toshkent, 1931. – № 5-6. – B. 44.
6. Serbov P. Ammavbu kolxoz-quşlaq maktoblərini politexnikələştiriş jollaro // Maorif va oqutucь. – Toshkent, 1931. – № 5-6. – B. 7.
7. Ozbekistannin kolxoz quşlaq başlanojc maktoblərinin birinci oquv jil programmaları // Maorif va oqutucь. – Toshkent, 1931. – № 5-6. – B. 43.
8. O'sha manba. – B. 44.